

ФРЕЙМОВІ СТРУКТУРИ ОПИСУ ВНУТРІШНЬОГО СТАНУ ПЕРСОНАЖІВ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена дослідженню художнього відтворення внутрішнього стану персонажів через фреймові структури на матеріалі німецькомовного літературного дискурсу, представленого романом німецького письменника Фрідріха Грізе «Das nie vergessene Gesicht». У дискурсі емоційний стан персонажів може бути вираженим за допомогою художніх засобів. Важливим механізмом передачі почуттєвої сфери в художньому дискурсі є фреймові структури, що описують внутрішній стан персонажів. У дослідженні проаналізовано лексичні одиниці, які представляють термінали фрейму «Внутрішній стан», визначено їх роль у передачі особливостей характерів героїв художнього твору, а також розкритті їхнього внутрішнього світу. Фрейм «Внутрішній стан» розглядаємо як когнітивну структуру, в основі якої лежать категоріальні знання про психоемоційний стан людини, зафіксовані в лексикографічних джерелах. На основі словникових дефініцій визначено термінали фрейму «Внутрішній стан» (“Innerer Zustand”): ‘Ознака’ (‘Eigenschaft’); ‘Риса’ (‘Zug’); ‘Самопочуття’ (‘Befinden’); ‘Настрій’ (‘Verfassung’); ‘Психічна діяльність’ (‘psychische Tätigkeit’); ‘Спосіб існування’ (‘Die Art und Weise des Vorhandenseins’); ‘Властивість’ (‘Beschaffenheit’); ‘Духовно-душевна сфера’ (‘geistig-seelischer Bereich’). Аналіз термінальних елементів на позначення почуттів та емоцій людини в романі Фрідріха Грізе “Das nie vergessene Gesicht” дав змогу дослідити когнітивно-прагматичні особливості фреймових структур, які представляють фрейм «Внутрішній стан» у художньому дискурсі. Результати проведеного дослідження показали, що лексичні одиниці, які представляють термінали фрейму “Внутрішній стан”, відіграють важливу роль у передачі емоцій та почуттів персонажів художнього дискурсу, допомагаючи авторові в реалізації його намірів щодо відтворення багатогранності внутрішнього світу героїв твору, що надає опису персонажів художнього дискурсу особливої глибини та виразності. При цьому важливе значення відіграють інференції читача, котрі є ефективним засобом у декодуванні авторських інтенцій.

Ключові слова: фрейм, фреймова структура, термінал, термінальний елемент, внутрішній стан.

Постановка наукової проблеми та її значення. Вивчення лінгвістичних явищ потребує підходу, спрямованого на сукупне використання способів та прийомів дослідження. На нинішньому етапі розвитку мовознавства важливого значення набуває взаємодія комунікативної та когнітивної лінгвістики, адже «мова сприяє трансферу інформації, що відбувається в процесах комунікації; у таких випадках текст / дискурс набуває як комунікативних, так і когнітивних властивостей» [3, с. 13].

Аналіз досліджень проблеми. Значущість когнітивного підходу визначається його ефективністю в правильній інтерпретації дискурсу, оскільки цей процес передбачає вихід за межі дискурсу та залучення фонових знань. Важко погодитись з поглядом про те, що необхідно чітко розмежовувати знання лексичного значення та енциклопедичні знання, оскільки в такому разі значення слів визначається лише на основі їхніх опозицій в абстрактній системі, без урахування фонових знань про світ. Підставою сучасних розвідок у цьому напрямку слугує думка, яку висловила низка провідних дослідників (Г. Путнам [9], Ч. Філлмор [7], М. Рікхайдт [10], М. Шварц [11] та ін.) щодо питання про кореляцію значення слова та енциклопедичних знань стосовно того чи того об'єкта.

Щораз більше значення когнітивних досліджень, застосування їхніх результатів у мовознавчих розвідках і водночас недостатнє вивчення функціонування когнітивних структур, зокрема фреймових, у текстах художньої літератури визначають актуальність цієї статті.

Мета і завдання статті. Мета статті – проаналізувати лексичні одиниці, що становлять термінальні елементи фреймових структур, які позначають внутрішній стан людини у художньому дискурсі. Реалізація цієї мети зумовила необхідність розв'язання таких завдань:

- описати структуру фрейму «Внутрішній стан», визначивши його основні термінали;
- охарактеризувати термінальних елементів, що наповнюють фреймові структури опису внутрішнього стану в романі Ф. Грізе “Das nie vergessene Gesicht”;

– на основі проаналізованих термінальних елементів визначити роль фреймових структур, які описують емоції та відчуття, у розкритті характерів та внутрішнього світу персонажів у літературно-художньому дискурсі.

Матеріалом для аналізу слугував роман німецького письменника ХХ ст. Ф. Грізе “Das nie vergessene Gesicht”. Відтворення автором психоемоційної сфери людини посідає у творі одне з чільних місць, що створює підґрунтя для всебічного аналізу фреймових структур, які описують внутрішній стан персонажів у художньому дискурсі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Внутрішній світ людини тісно пов'язаний з її психологічним станом, тобто відчуттями, які описують у термінах психології. Зазвичай, емоційно насичені стани виникають під впливом найрізноманітніших життєвих ситуацій та обставин, показників здоров'я, низку інших факторів. Психічні стани та явища існують у вигляді переживань, ідей у свідомості людини та в тій частині психіки, яку називають «несвідоме». Це означає, що їх неможливо сприйняти за допомогою органів відчуттів та дослідити методами природничих наук [5].

Внутрішній стан людини визначається, головним чином, емоціями, які вона відчуває в певний момент. Дослідники (А. Ортоні, Дж. Клоур, А. Колінз та ін.) однакові в думці, що емоції з'являються внаслідок когнітивної оцінки [4, с. 314–384]. Отже, внутрішній світ людини – це її відчуття, бажання, настрої, переживання, що виникають як реакція на чинники зовнішнього світу.

Вивчення внутрішнього стану людини – це складний процес. Адже всі люди різні і за характером, і за вдачею. Одні приховують свої почуття, як у вірші Лесі Українки («...щоб не плакати, я сміялась» [12]), іншим легше довірити свої емоції ближнім – розповісти, порадитись, «вилити душу». Внутрішній світ людини найчастіше розкривається через її вчинки, мовлення, ставлення до навколишнього оточення.

У дискурсі емоційний стан персонажів може бути вираженим через художні засоби та прийоми. Важливим механізмом передачі почуттєвої сфери в художньому дискурсі є фреймові структури, які передають внутрішній стан персонажів.

Фрейм розглядаємо як когнітивне утворення, що складається із терміналів [2, с. 160]. У мовленні фрейми представлені фреймовими структурами, які за формою та змістом відповідають реченням; термінали представлені термінальними елементами, які відповідають словам або словосполученням, що наповнюють відповідні фреймові структури.

Фрейм «Внутрішній стан» розглядаємо як когнітивну структуру, в основі якої лежать категоріальні знання про психоемоційний стан людини, зафіксовані в лексикографічних джерелах.

Тлумачний словник української мови пропонує такі визначення: «СТАН – це сукупність ознак, рис, що характеризують предмет, явище в даний момент відповідно до певних вимог щодо якості, ступеня готовності і т. ін. // Фізичне самопочуття або настрої» [1, с. 1187]. «ВНУТРІШНІЙ: 1) який є, міститься всередині чого-небудь; 2) який стосується психічної діяльності людини, відбувається в психіці людини» [1, с. 152].

Німецький тлумачний словник Duden пропонує такі дефініції: “ZUSTAND ist *die Art und Weise des Vorhandenseins* von jmdm., einer Sache in einem bestimmten Augenblick; *Verfassung, Beschaffenheit*” [6, с. 1882]. “INNERE ist im *geistig-seelischen Bereich* vorhanden, wirksam, begründet” [6, с. 833].

На основі цих дефініцій визначаємо термінали, які складають фрейм “ВНУТРІШНІЙ СТАН” (“INNERER ZUSTAND”): *ОЗНАКА (EIGENSCHAFT) – РИСА (ZUG) – САМОПОЧУТТЯ (BEFINDEN) – НАСТРОЙ (VERFASSUNG) – ПСИХІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ (PSYCHISCHE TÄTIGKEIT) – СПОСІБ ІЧУВАННЯ (DIE ART UND WEISE DES VORHANDENSEINS) – ВЛАСТИВІСТЬ (BESCHAFFENHEIT) – ДУХОВНО-ДУШЕВНА СФЕРА (GEISTIG-SEELISCHER BEREICH)*.

Для аналізу фреймових структур, які представляють фрейми «Внутрішній стан», звернімося до одного з найкращих творів видатного німецького новеліста минулого століття Фрідріха Грізе “Das nie vergessene Gesicht”. Концентрація фреймових структур на позначення людських почуттів у романі різна і виражається в найрізноманітніших епізодах та сценах.

Оповідь ведеться від автора, всі події пов'язані з головною героїнею, яка не має власної сім'ї, однак виховує дітей у родині поміщиків. Уже на початку твору йдеться про те, що в сім'ї цієї жінки стається нещастя, при цьому вона не виказує своїх почуттів, залишається спокійною та незворушною: *Bei alledem blieb sie ruhig, in sich versunken, ihre Gesicht zeigte keine Bewegung* (F. Griese, с. 9).

Термінальні елементи *ruhig* (спокійна), *in sich versunken* (занурена в себе), *keine Bewegung* (ніякого хвилювання) дають підстави інтерпретувати внутрішній стан персонажа як урівноваженої, впевненої в собі людини. Однак варто зауважити, що зовнішній прояв почуттів притаманний не всім і залежить від багатьох факторів, які в тексті експліцитно не представлено. Проте фонові знання читача, що ґрунтуються на життєвому досвіді, пов'язаному з подібного роду подіями та ситуаціями, дають підстави припустити, що головна героїня твору перебуває в сильному стресовому стані, викликаному потрясінням, яке їй довелось пережити в минулому.

На прикладі проаналізованої фреймової структури бачимо, що одні й ті самі термінальні елементи можуть описувати різні почуття, доводячи, що людська натура неоднозначна та суперечлива.

Опритомнівши та усвідомивши всю серйозність ситуації, жінка втрачає самовладання. Зміна її психоемоційного стану знаходить своє відображення у діях – вона починає тремити: *Einmal gingen die Augen der Frau dahin, sie schauderte* (F. Griese, с. 10). У наведеному фрагменті завдяки термінальному елементу *schauerte* (тремтять), що імпліцитно представляє термінал 'Настрій' ('Verfassung') фрейму «Внутрішній стан», передано стан сильного хвилювання одного з головних персонажів твору.

Сім'ю поміщиків, у яких працювала героїня роману "Das nie vergessene Gesicht", автор зображає як порядних та хороших людей, часто зупиняючись на описі внутрішнього стану молодої поміщиці, яка полюбляла їздити верхи: *Die gnädige Frau ist jung, oft unruhig, sie reitet dann, aber doch geht alles so vor sich, wie es die jahrhundertealte Überlieferung ergibt* (F. Griese, с. 43). Домінуючим термінальним елементом є *oft unruhig* (часто неспокійна), який виражає невміння приборкувати свої почуття і тримати себе в руках у критичних ситуаціях.

Наведемо ще одну фреймову структуру на позначення внутрішнього стану. Жінка, повертаючись із лісу разом із маленькою дівчинкою, дочкою поміщиків Ріккою, зіткнулася з великим агресивним собакою, який напав на них. Служниця, захищаючи дитину, постраждала, що позначилось на її зовнішності: *Die Alte gab dem Mädchen einen Wink, und alle drängten sich zum Anfang der Hecke hin zusammen. Ihre Zöpfe waren so schwarz, wie sie noch keine gesehen hatte; Strümpfe hatte sie nicht, das wenige Kleiderzeug, das sie trug, war zerrissen und überall zu kurz. Der Alten hing das ziemlich schmutzige Haar strähnig vom Kopf, sie hatte ein zerfallenes, grämliches Gesicht, aber ihre Stimme war freundlich* (F. Griese, с. 48). Термінальний елемент *freundlich* (привітний) створює контраст лексичним одиницям, які описують зовнішній вигляд жінки: *ihre Zöpfe waren schwarz* (коси були чорні); *das Kleiderzeug war zerrissen* (одяг був пошматований); *das ziemlich schmutzige Haar* (скуйовджене волосся); *ein zerfallenes, grämliches Gesicht* (зморшкувате та похмуре обличчя). Такий опис надає оповіді особливої гостроти та виразності. Адже «пошматована» зовнішність героїні твору як результат заподіяних собакою ушкоджень не могла не позначитись на її внутрішньому стані та не викликати відповідні емоції, однак завдяки силі волі вона демонструє неймовірну мужність і витримку.

У наступній фреймовій структурі наявні термінальні елементи опису внутрішнього стану, які водночас показують характер головного героя твору: *Seine Kinder, Tochter und Schwiegersohn, die ihn in seinen letzten Jahren versorgten, erklärten die zutage liegende Ergriffenheit des Vaters mit seiner Liebhaberei: Tauben, die er züchte, wie ja jeder im Dorf wisse* (F. Griese, с. 71). Термінальні елементи *Ergriffenheit* (зворушеність), *Liebhaberei* (пристрасть) допомагають авторові відтворити внутрішній світ чоловіка, передати його вподобання, пристрасті, зобразити як емоційну, люблячу та чуйну людину.

На завершення розглянемо ще одну фреймову структуру, яка містить лексичні одиниці, що представляють термінали фрейму «Внутрішній стан» (“Innerer Zustand”) та описують душевні переживання одного з головних героїв твору: *Die Stunde sei ein Gleichnis für eine ganz andere Stunde’, sagte er, und er wollte, dass sie seine Worte in dem Sinne nähmen, wie er sie spräche. ‘Wie ein Vogel unter den Wolken fliegt, wird die Seele eures Hirten trotz aller Wolken der Welt und ihrer Zeit, die dann voll sein wird, am Jüngsten Tage vor euren eigenen Seelen dahinziehen, um noch einmal für euch zu sprechen, wie ich hier so oft in meinem Gebet für euch gesprochen habe’* (F. GRIESE, с. 59).

За допомогою порівняння, епітетів та інших художніх засобів автор намагається розкрити окрилений, піднесений стан цього персонажа. Експліцитним маркером опису внутрішнього стану в наведеній фреймовій структурі є іменник *Seele* (душа). Як видно, цей персонаж надавав великого значення душевному комфорту в спілкуванні, прагнув щирості й теплоти у стосунках із людьми. З опису внутрішнього стану можна судити не тільки про настрій цього героя, а також про його характер – він комунікабельний, його душа окрилена та розкрита для інших (*wie ein Vogel unter den Wolken wird die Seele ... dahinziehen*), адже хмари (*Wolken*), зазвичай, асоціюються з небом, а небо – це символ простору та свободи.

Із представленого фрагменту видно, що персонаж налаштований позитивно, з добрими емоціями, з бажанням спілкуватись «від душі», відверто, без лукавства й фальші (*er wollte, dass sie seine Worte in dem Sinne nähmen, wie er sie spräche*). Його внутрішній світ наповнений любов’ю, щирістю, прагненням зрозуміти, допомогти, навчити. Читач розуміє, що цей герой живе в гармонії з природою, в злагоді зі своєю душею, вміє любити і бажає цього іншим.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. У ході проведеного дослідження було встановлено, що фреймові структури, які описують внутрішній стан людини, відіграють велике значення в змалюванні персонажів твору, розкриваючи перед читачем їхні емоції та почуття, їхній духовний світ та допомагаючи авторові в реалізації його інтенцій щодо відтворення багатогранності характерів описуваних ним героїв, що надає літературно-художньому дискурсу особливої глибини та виразності.

Дослідження фреймових структур у німецькомовному романі засвідчив, що аналіз художнього дискурсу – складний процес, для ефективного здійснення якого потрібні енциклопедичні знання, інтерпретація ситуативних чинників та багато інших факторів, дослідження котрих може становити завдання майбутніх наукових розвідок у галузі когнітивної лінгвістики.

References

1. Busel, V. 2003. *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrayinskoi movy*. Kyiv, Irpin: Perun.
2. Kozak, S. 2018. “Rol freimovykh struktur na poznachennia zovnishnosti u vidtvorenni kharakteriv ta pochuttiv literaturnykh geroiv (na materialy nimetskomovnoho hudozhnioho dyskursu)”. *Aktualni pytannia inozemnoi filolohii* 8:160–164.
3. Kubriakova, E. 1997. *Chasti rechi s kognitivnoi tochki zrenia*. Moskva: RAN.
4. Ortony, A., Clour, G., Collins, A. 1996. “Kognitivnaia struktura emotsii”. *Yazyk i intellekt*. Translated from English. Moskva: Progress. 314–384.
5. *Psykhichnii stan*. 2019. https://uk.wikipedia.org/wiki/Психічний_стан
6. Duden. 2001. *Deutsches Universalwörterbuch*. Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag.
7. Fillmore, Ch. 1984. “Lexical Semantics and the Text Semantics”. Copeland, J. *New Directions in Linguistics and Semiotics*. Amsterdam. 123–147.
8. Griese, F. 1962. *Das nie vergessene Gesicht*. Göttingen: Sachse & Pohl.
9. Putnam, H. 1975. “Meaning of Meaning”. Gunderson, K. *Language, Mind and Knowledge*. Minnesota Studies in the Philosophy of Science. Vol. VII. 131–193.
10. Rickheit, M. 1990. *Wortbedeutungen und lexikalische Repräsentationen*. Osnabrück: Institut für wissenschaftsbasierte Systeme.
11. Schwarz, M. 1992. *Kognitive Semantiktheorie und neuropsychologische Realität. Repräsentationale und prozedurale Aspekte der semantischen Kompetenz*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
12. *Ukrainka*. 2019. ukrainka.name/uk/Verses/DumyIMrii/JakDytnojuBuvalo.html].

Козак Софія. Фреймовые структуры описания внутреннего состояния персонажей в немецкоязычном художественном дискурсе. Статья посвящена исследованию описания внутреннего состояния

литературних героїв посредством фреймових структур на матеріалі німецькомовного художественного дискурсу, представленого романом німецького письменника Фрідріха Грізе «Das nie vergessene Gesicht». В дискурсі емоційне стан персонажів може виражатися з допомогою художественних засобів і прийомів. Важливим механізмом передачі чуттєвої сфери в художественному дискурсі являються фреймові структури, які описують внутрішній стан персонажів. В дослідженні проаналізовані лексичні одиниці, які представляють термінали фрейма «Внутрішній стан», визначено їх роль в зображенні особливостей характеру героїв художественного твору, а також в розкритті їх внутрішнього світу. Фрейм «Внутрішній стан» розглядаємо як когнітивну структуру, в основі якої лежать категоричні знання про психоемоційний стан людини, зафіксовані в лексикографічних джерелах. На основі словникових визначень визначено термінали фрейма «Внутрішній стан» («Innerer Zustand»): «Властивість» («Eigenschaft»); «Черта» («Zug»); «Самочуття» («Befinden»); «Настрій» («Verfassung»); «Психічна діяльність» («psychische Tätigkeit»); «Спосіб існування» («Die Art und Weise des Vorhandenseins»); «Якість» («Beschaffenheit»); «Духовно-душевний сфера» («geistig-seelischer Bereich»). В результаті аналізу термінальних елементів на означення чуттів і емоцій людини в романі Фрідріха Грізе «Das nie vergessene Gesicht» досліджено когнітивно-прагматичні особливості фреймових структур, які представляють фрейм «Внутрішній стан» в художественному дискурсі. Згідно з результатами дослідження лексичні одиниці, які представляють термінали фрейма «Внутрішній стан», грають важливу роль в зображенні емоцій і чуттів персонажів художественного дискурсу, допомагаючи автору в реалізації його намірів щодо відтворення багатогранності внутрішнього світу героїв твору, що надає опису персонажів художественного дискурсу особливої глибини і виразності. При цьому важливу роль грають інференції читача, які є ефективним засобом в декодуванні авторських інтенцій.

Ключевые слова: фрейм, фреймовая структура, терминал, терминальный элемент, внутреннее состояние.

Kozak Sofiia. Frame Structures Denoting Inner State of Literary Characters in the German Fiction Discourse. The article deals with the depiction of the inner state of the literary figures by means of the frame structures on the material of the German fiction discourse represented by Friedrich Griese's novel "Das nie vergessene Gesicht". In a discourse the emotional state can be rendered with the help of different expressive means and methods. Frame structures denoting inner state of the personages are an important mechanism of the portrayal of the feeling sphere in a literary discourse. In the article the lexical units representing the terminals of the frame "Inner state" ("Innerer Zustand") have been analyzed, its role in depicting of the character peculiarities of the literary heroes as well as in revealing of their inner world have been identified. The frame "Inner state" is considered to be a cognitive structure based on the categorical knowledge of psycho-emotional state of a person. On the ground of the dictionary definitions the terminals of the frame "Inner state" have been defined: 'Quality' ('Eigenschaft'); 'Feature' ('Zug'); 'Health' ('Befinden'); 'Mood' ('Verfassung'); 'Psychical activity' ('Psychische Tätigkeit'); 'Mode of existence' ('Die Art und Weise des Vorhandenseins'); 'Property' ('Beschaffenheit'); 'Spiritual-mental sphere' ('Geistig-seelischer Bereich'). On the basis of the analysis of the terminal elements denoting people's feelings and emotions in the novel "Das nie vergessene Gesicht" the cognitive-pragmatic peculiarities of the frame structures which represent the frame "Inner state" in literary discourse have been researched. The results of the analysis have shown that the lexical units which represent the terminals of the frame "Inner state" play an important part in depicting of emotions and feelings of the personages in a literary discourse thus helping the author in the realization of his intentions concerning the portrayal of the many-sidedness of people's inner world and imparting particular intensity and expressiveness to the description of the characters in a fiction discourse. The inferences of a reader also play an essential role because they are an effective means in the decoding of the author intentions.

Key words: frame, frame structure, terminal, terminal element, inner state.

УДК 81'27

Олена Козко

МОЛОДІЖНИЙ СОЦІОЛЕКТ ТА ЙОГО МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ

Стаття присвячена аналізу молодіжного соціолекту та визначенню його мовних особливостей. Розглянуто поняття «соціолект» як такий, проаналізовано бачення соціолекту вітчизняними та зарубіжними науковцями. З'ясовано, що соціолект розглядають у безпосередньому зв'язку з його носіями, рівнем їхньої культури, духовними цінностями, переконаннями, віком тощо. Схарактеризовано різні підходи до класифікації і поділу соціолектів на групи, зокрема за Л. Ставицькою та В. Д. Бондалетовим. Молодіжний соціолект визначено як особливу, характерну для молодіжного середовища спеціалізацію загальнонаціональної мови, яка ґрунтується на загальній для всіх стилів системі фонетичних, граматичних і лексичних засобів. Визначено, що ключовими мовними характеристиками